

## АНАЛІЗ СТАНУ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У ПРОМИСЛОВІСТІ УКРАЇНИ

*Досліджено стан розвитку інноваційних процесів в Україні. На основі статистичних даних проведено аналіз основних показників, що відображають інноваційну активність підприємств у промисловості України. Виявлено основні проблеми, що стримують розвиток інноваційних процесів та запропоновано можливі шляхи їх вирішення.*

### Ключові слова

*Інноваційні процеси, інноваційна діяльність, інноваційна активність підприємств, розвиток інноваційних процесів.*

Стабільне соціально-економічне зростання та забезпечення високого рівня науково-технічного розвитку країни, поліпшення результатів інноваційних процесів передбачають підвищення конкурентоспроможності підприємств та вимагають створення передумов для проведення структурних змін в економіці, зростання обсягів фінансування інноваційної сфери, державного регулювання та підтримки інноваційних процесів, використання ефективних форм управління новими розробками.

В Україні практично не створені умови для ефективного здійснення інноваційних процесів. Перешкоди політичного, правового, фінансового характеру постають на шляху масового впровадження інновацій. Саме тому актуальність проблем розвитку інноваційних процесів у промисловості України є очевидною і постійною, а їх вивчення характеризується все більшим зростанням кількості наукових досліджень.

Метою нашого дослідження є аналіз стану розвитку інноваційних процесів в Україні, виявлення проблемних зон та пошук можливих шляхів їх вирішення.

Питання розвитку інноваційної діяльності в Україні, подолання її проблемності розглядаються у працях С. Ілляшенко, Л. Федулової, Ю. Бажала, Н. Краснокутської, П. Завліна, В. Геєця, А. Гальчинського, В. Денисюк, О. Кузьміна, В. Семиноженко, О. Лапко, Д. Черваньова та ін.

Аналіз сучасних тенденцій розвитку інноваційних процесів в

Україні виявив, що принципово позитивних змін у промисловості України поки що не відбулося, а стан інноваційної діяльності на вітчизняних підприємствах більшістю експертів-науковців визначається як такий, що не відповідає сучасному рівню інноваційних процесів у промислово-розвинутих країнах та потребам інноваційного розвитку. Проблеми розвитку інноваційних процесів обумовлюються непередбачуваністю, невизначеністю та непрогнозованістю сучасної ситуації в Україні.

Проте можна побачити не лише проблемні сторони, а й відстежувати позитивні тенденції, що зводяться до:

- поступового зростання бюджетного фінансування технологічних інновацій;
- створення сприятливих умов для впровадження інновацій у промисловість;
- формування потенційних передумов зростання попиту на інноваційну продукцію, технології та знання у вітчизняній економіці;
- посилення конкурентного тиску на внутрішньому та зовнішньому ринках, що поступово підштовхує підприємства до розуміння важливості інноваційної переорієнтації виробництва;
- активізації участі українських виробників у конкуренції на зовнішніх ринках, які висувують додаткові жорсткі вимоги до їхньої інноваційної адекватності;
- посилення ролі регіональних органів управління в забезпеченні науково-технічної діяльності;
- збільшення частки іноземних

замовлень українським науковцям на виконання досліджень, що є свідченням збереження ще не до кінця втраченого потенціалу фундаментальної науки.

Якщо проаналізувати перелік позитивних тенденцій, то вони з'явилися не завдяки виваженій державній політиці щодо підтримки і розвитку інноваційних процесів, а завдяки саморегулюючим ринковим механізмам. Держава у даному процесі не займає провідних позицій. Саме відсутність тісної ефективної кооперації державних органів з наукою, бізнес-освітою та ринковими структурами не лише не дозволяє розв'язувати існуючі проблеми, а й сприяє породженню нових, що ще більше ускладнює ситуацію з забезпеченням розвитку інноваційних процесів в Україні [1].

Одним із наймісткіших показників, що відображають інноваційну активність у промисловості, є питома вага інноваційно активних підприємств серед їх загальної кількості. За даними Державного комітету статистики України, у 2007 році інноваційною діяльністю у промисловості займалося 1472 підприємства, або 14,2 % загальної їх кількості, що у п'ять разів менше, ніж у розвинутих країнах, де цей показник коливається в межах 60-70 %. За видами економічної діяльності більшою за середню частку інноваційно активних

підприємств була серед підприємств з виробництва коксу та продуктів нафтопереробки (33,3 % загальної кількості промислових підприємств), машинобудування (23,3 %), хімічної на нафтохімічної промисловості (21,6 %), а також металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів (15,0 %) [2].

У розрізі регіонів більш активно здійснювали нововведення підприємства Вінницької (23,9 % загальної кількості промислових підприємств), Волинської (19,8 %), Івано-Франківської (30,6 %), Кіровоградської (15,8 %), Львівської (15,8 %), Харківської (18 %), Чернівецької (17,4 %), Чернігівської (15,5 %) областей та м. Київ (33,4 %) [3].

Інноваційна активність підприємств у 2007 році певною мірою залежала від форм їх господарювання. Зокрема питома вага інноваційних підприємств серед відкритих акціонерних товариств становила 22,7 %; закритих акціонерних товариств – 20,9 %; спільних товариств – 20,8 %; державних підприємств – 19,4 %.

Хоча за останні три роки спостерігається незначне зростання частки промислових підприємств, що впроваджували інновації, з 8,2 % (810 підприємств) у 2005 році до 11,5 % (1186 підприємств) у 2007 році, порівняно з 2000 р. частка таких підприємств є меншою на 3,3 % (1491 підприємство) (табл.1) [3].

**Таблиця 1. Інноваційна активність промислових підприємств протягом 2000-2007 років**

Роки	Питома вага підприємств, що		Впроваджено нові технологічні процеси, процесів	Освоєно інноваційні види продукції, найменувань	Питома вага реалізованої інноваційної продукції в промисловості, %
	займалися інноваціями, %	впроваджували інновації, %			
2000	18,0	14,8	1403	15323	-
2001	16,5	14,3	1421	19484	6,8
2002	18,0	14,6	1142	22847	7,0
2003	15,1	11,5	1482	7416	5,6
2004	13,7	10,0	1727	3978	5,8
2005	11,9	8,2	1808	3152	6,5
2006	11,2	10,0	1145	2408	6,7
2007	14,2	11,5	1419	2526	6,7

За даними статистичного спостереження, у 2007 році 515 підприємств впроваджували нові технологічні процеси, кількість яких склала 1419, з них маловідходних і ресурсозберігаючих – 634 процеси; 564 підприємства впровадили 2526 найменувань інноваційних видів продукції, з яких 881 – нові види машин, устаткування, прилади, апарати тощо.

У 2007 році обсяг інноваційних витрат склав 10850,9 млн. грн., що у 1,9 рази вище обсягу інноваційних витрат у 2005 році (відповідно 5751,6 млн. грн.), а порівняно із 2000 роком загальний обсяг інноваційних витрат у промисловості в 2007 році зріс у 6,1 рази. Найбільшу частку інноваційних витрат (68,9 %) було спрямовано на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення. На виконання науково-дослідних розробок (НДР) силами підприємства було використано 7,3 % інноваційних витрат; на придбання результатів НДР інших організацій – 1,8 %; на придбання інших

зовнішніх знань (нових технологій; комерційних таємниць; проектів) та на інші витрати – 21 %.

Найбільший обсяг інноваційних витрат припадає на підприємства металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів (2,8 млрд. грн.); машинобудування (2,6 млрд. грн.); виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів (1,7 млрд. грн.); хімічної і нафтохімічної промисловості (1,6 млрд. грн.).

У розрізі регіонів найвищі показники інноваційних витрат за 2007 рік мають підприємства Донецької (2,6 млрд. грн.), Луганської (1,3 млрд. грн.), Дніпропетровської (1,2 млрд. грн.) областей та м. Києва (1,7 млрд. грн.) [2].

Протягом 2007 року 1035 підприємств реалізовували інноваційну продукцію, що заново впроваджена або зазнала технологічних змін протягом останніх трьох років, обсяг якої склав 40,2 млрд. грн. Із загальної

кількості інноваційних підприємств 420 реалізували продукцію, нову для ринку України, її обсяг становив 22,3 млрд. грн., або 3,7% обсягу реалізованої промислової продукції. Продукцію, що була новою тільки для підприємства (вже виготовлялася на інших підприємствах, але є новою або істотно поліпшеною для даного підприємства) реалізували 743 підприємства (17,9 млрд. грн., або 3,0 % обсягу реалізованої промислової продукції). Як і в попередні роки, значну їх кількість склали підприємства: машинобудування – 204, (3,8 млрд. грн. або 4,4 %); з виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів – 198 (2,7 млрд. грн. або 3,2 %); хімічної та нафтохімічної промисловості – 83 підприємства (0,6 млрд. грн. або 1,5 %) [2].

Майже кожне третє інноваційне підприємство поставляло свою продукцію на експорт, її обсяг склав 14,7 млрд. грн., або 36,5 % реалізованої інноваційної продукції.

Важливим напрямком інноваційної діяльності є придбання ліцензій, "ноу-хау", технологій, інших об'єктів промислової власності та опанування на їхній основі випуску принципово нової продукції.

З метою здійснення нововведень 268 підприємств придбали 1438 нових технологій, з яких 297 – за межами України.

Із загальної кількості технологій:

- 555 – придбано разом з цілеспрямованим прийомом на роботу кваліфікованих фахівців;
- 528 – з устаткуванням;
- 138 – як результат досліджень і розробок;
- 96 – за договорами на придбання прав на патенти, за ліцензіями на використання винаходів, промислових зразків, корисних моделей;
- 40 – за угодами на придбання технологій та ноу-хау.

Більшість підприємств України усвідомлює необхідність інноваційної політики, але успішному її здійсненню заважають, перш за все, перешкоди фінансового характеру: великі витрати, відсутність фінансування, високі кредитні ставки, відсутність коштів у замовника, значний економічний ризик.

Як і в минулі роки, основним джерелом фінансування інноваційної діяльності в промисловості України залишаються власні кошти підприємств. Так понад 90 % підприємств здійснювали інноваційні процеси за рахунок власних коштів, частка яких у загальному обсязі фінансування складала майже три чверті витрат (7999,6 млн. грн.). Фінансування інноваційних робіт за рахунок коштів іноземних інвесторів у 2007 році складало 321,8 млн. грн. (3 %). І лише 1,4 % (152,1 млн. грн.) від загального обсягу фінансування виділено за рахунок коштів держбюджету та коштів місцевих бюджетів, хоча протягом двох останніх років спостерігається позитивна динаміка поступового зростання бюджетного фінансування технологічних інновацій.

Актуальною проблемою залишається недосконалість існуючої організації науки та інноваційної діяльності на підприємствах, відсутня система фінансової та організаційної взаємодії. Особливо важливою для збереження конкурентоспроможності промислового підприємства стає інформація про досягнення та використання як прикладних, так і фундаментальних досліджень, для чого їм потрібні більш тісні зв'язки із первинними джерелами фундаментальної науки, які представляють науково-дослідні установи. В свою чергу останні зацікавлені у співробітництві із промисловими

підприємствами з метою пошуку джерел фінансування фундаментальних робіт і можливостей одержання прибутків від комерціалізації результатів наукових досліджень.

Починаючи з 1998 року, спостерігається негативна тенденція до зменшення кількості наукових та конструкторських установ у галузі технічних наук. Якщо в 1998–2005 роках кількість організацій, які виконували наукові дослідження й розробки, коливалася в межах 1480–1505, то в 2007 році науково-технічне забезпечення інноваційного процесу здійснювали 1404 організації. У 1256 організаціях та підприємствах України у січні – березні 2008 року наукові та науково-технічні роботи виконували 148,7 тис. працівників (без урахування сумісників), що на 2,9 % менше відповідного періоду минулого року, а чисельність безпосередніх виконавців наукових та науково-технічних робіт (дослідників, техніків та допоміжного персоналу) становила 120,8 тис. осіб (на 3,0 % менше).

Це призвело до погіршення стану інноваційної діяльності промислових підприємств: істотно скоротились можливості впровадження нових розробок, зразків нових типів машин, апаратів, приладів та засобів автоматизації, нових видів продукції.

У січні – березні 2008 року обсяг виконаних наукових та науково-технічних робіт збільшився порівняно з відповідним періодом 2007 року на 7,7 % і становив 1650,3 млн. грн., у тому числі:

- фундаментальних досліджень – на 8,7 % (280,5 млн. грн.);
- прикладних досліджень – 27,0 % (279,3 млн. грн.);
- науково-технічних розробок – на 0,2 % (801,8 млн. грн.).

Майже 60 % загального обсягу виконано організаціями галузі технічних наук, 54 % якого припадає на організації, що спрямували свої зусилля на виконання робіт з обробки металів, виробництва машин та устаткування, 18,5 % – приладобудування та електроніки; 22 % обсягу виконано організаціями Міністерства промислової політики, а також Національної академії наук, 4,9 % – Української академії аграрних наук і 4,6 % – Міністерства освіти і науки України [3].

За результатами дослідження інноваційної активності промислових підприємств та вивчення статистичних даних Державного комітету статистики України за 2007 рік про стан інноваційної діяльності можна зробити наступні висновки.

Низький рівень фінансування інноваційних процесів поряд із організаційними факторами істотно гальмує розвиток інноваційної діяльності. За останні роки в Україні фактично не було впроваджено жодної інновації загальнодержавного (макротехнології) чи галузевого масштабу. Переважна їх більшість мала локальний характер, значення цих інновацій не виходять за межі окремих виробництв чи підприємств. Здебільшого впроваджуються поліпшуючі інновації, які мають малий термін перебування на ринку.

Серед найбільш вагомих проблем, що стримують розвиток інноваційних процесів в Україні є: низький рівень державного фінансування інноваційної діяльності та нестача власних коштів підприємств; слабка зацікавленість вітчизняних та зарубіжних інвесторів; значні витрати на нововведення; високий економічний рівень ризику; недостатність інституційного забезпечення інноваційної діяльності, недосконалість законодавчої та нормативно-правової

бази; недосконалість податкового законодавства; невміння реалізувати існуючі інноваційні можливості (в основному через брак кваліфікованих кадрів), проблематичність у підготовці та перепідготовці персоналу у галузі інноватики; проблеми захисту прав інтелектуальної власності; послаблення взаємозв'язків науки та виробництва. Державне управління інноваційною діяльністю здійснюється без чітко сформульованої стратегії науково-технологічного та інноваційного розвитку, послідовної та виваженої зовнішньої і внутрішньої економічної політики.

Таким чином, виявлені недоліки та проблеми інноваційних процесів свідчать про потребу розробки адекватного інструментарію управління інноваційним розвитком країни в цілому та її регіонів [4].

Управління інноваційним процесом має стати елементом узгодженої стабільної державної політики, де держава повинна відіграти активну роль у створенні умов для зростання загальнонаціонального попиту на інновації, зокрема на основі вдосконалення механізмів стимулювання інноваційної діяльності. З цією метою необхідно використовувати такі заходи економічної та інноваційної політики як:

- розробка і запровадження механізму надання пільг

- промисловим підприємствам, які впроваджують і реалізують інноваційну продукцію;
- поширення практики надання середньострокових кредитів зі знижкою кредитної ставки;
- запровадження державного страхування кредитів приватних банків, наданих для виконання інноваційних проектів;
- часткове бюджетне фінансування великих проектів на конкурсній основі;
- державна підтримка венчурного підприємництва;
- заохочення співпраці між промисловими підприємствами і установами, які реалізували б замовлення на інноваційні розробки (НДІ, університети, тощо);
- активізація діяльності технопарків шляхом державної підтримки;
- створення та удосконалення законодавчої і нормативно-правової бази інноваційної діяльності.

Крім того, необхідно спростити процес кредитування інноваційно активних підприємств вітчизняними фінансово-кредитними установами, поліпшити інвестиційну привабливість і знизити ризикованість інноваційної діяльності.

## **Література**

1. Канафоцька, Г. Стан, перспективи розвитку інноваційних процесів в Україні та можливості їх впливу на формування ВВП [Електронний ресурс] / Галина Канафоцька. — Режим доступу до журн.: <http://www.intellect.org.ua/>.
2. Офіційний Веб-сайт Державного агентства України з інвестицій та інновацій [Електронний ресурс]. — Режим доступу.: <http://www.in.gov.ua>.
3. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу.: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Мосій, О. Б. Проблеми і перспективи розвитку інноваційної економіки [Текст] / О. Б. Мосій, Г. Б. Машлій, Г. В. Марценко // *Економіка: проблеми теорії та практики* : збірник наукових праць. — Дніпропетровськ : ДНУ, 2008. — Випуск 237 : В 6 т. — Т. 1 — С. 19 — 22.
5. Ілляшенко, С. М. Управління інноваційним розвитком: проблеми, концепції, методи [Текст] : навчальний посібник / С. М. Ілляшенко. — Суми : ВТД "Університетська книга", 2003. — 278 с.
6. Інноваційний розвиток в Україні: наявний потенціал і ключові проблеми його реалізації. Аналітична доповідь Центру Разумкова [Текст] / Центр Разумкова. — К. : Центр Разумкова, 2004. — № 7. — С. 2 — 25.
7. Краснокутська, Н. В. Інноваційний менеджмент [Текст] : навчальний посібник / Н. В. Краснокутська ; Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана. — К. : КНЕУ, 2003. — 504 с.
8. Говоруха, Ж. А. Питання розвитку інноваційної діяльності підприємств України [Текст] / Ж. А. Говоруха // *Актуальні проблеми економіки*. — 2007. — № 8 (74). — С. 107.
9. Федулова, Л. І. Інноваційна економіка [Текст] : підручник / Л. І. Федулова. — К. : Либідь, 2006. — 480 с.
10. Харів, П. С. Інноваційна діяльність підприємства та економічна оцінка інноваційних процесів [Текст] / П. С. Харів ; Тернопільська академія народного господарства. — Тернопіль : Економічна думка, 2003. — 326 с.